

# Alle tiders Nordsjælland

---

MUSEUM NORDSJÆLLANDS  
ÅRBOG 2016

# Det store Havehus ved Hirschholm Slot

AF LISBET HEIN

*I 2015 fik Museum Nordsjælland en gave fra en familie, der har haft tilknytning til Hørsholm siden 1800-tallet. Gaven er et lille maleri, der forestiller Det store Havehus, det største og prægtigste af de lysthuse, der i 1700-tallet lå i haven ved Hirschholm Slot, kongehusets sommerresidens i Hørsholm. Vi kender ikke kunstneren eller årstallet for maleriet, men det er sandsynligvis malet efter et*

*kobberstik fra 1750'erne. Med afsæt i det charmerende maleri skal vi følge lysthuset gennem dets korte levetid, og høre om de mennesker, der færdedes i huset – og de begivenheder, det var rammen om.*

Hirschholm Slot findes ikke mere – det blev revet ned i 1810-12. Alligevel lever mindet om slottet, ikke mindst fordi nogle af Struensee-tidens mest

*I 2015 modtog Museum Nordsjælland dette lille maleri, forestillende Det store Havehus ved Hirschholm Slot. Det store Havehus er set fra den sydlige ende af slotshaven, og det er Hirschholm Slot, der ses i baggrunden. Kunstner og årstal for maleriet er ukendt, men det er malet på grundlag af et kobberstik fra 1750'erne.*





*Hirschholm Slot set fra nordøst. Gouache af J. J. Bruun. Uden år, men billedet viser slottet, som det så ud efter den første indvielse i 1739 og inden den ombygning, der var fuldendt i 1744.*

dramatiske begivenheder fandt sted her. Siden senmiddelalderen havde kongehuset haft en ejendom i Hørsholm, men mellem 1730 og 1744 opførte Christian 6. og dronning Sophie Magdalene et helt nyt Hirschholm Slot. Vi er tilbage i den tid, hvor den danske konge regerede enevældigt i sit rige, og hvor kongemagtens centrale rolle blev understreget gennem en kolossal pragtudfoldelse. Det viste sig ikke mindst i tidens slotsbyggeri: Det gamle Københavns Slot blev revet ned og erstattet af det store nye Christiansborg, opkaldt efter Christian 6. – og i Hørsholm blev de beskedne slotsbygninger revet ned, og det store Hirschholm Slot opført i stedet. I 1730 tog byggeriet sin begyndelse, og arbejdet stod på indtil 1744. Store summer blev brugt, og de bedste kunstnere og håndværkere blev sat på opgaven: Der skulle skabes et slot, der demonstrerede Danmarks betydning, både politisk, økonomisk og kulturelt.

Efter indvielsen af Hirschholm Slot i 1744 skulle al denne pragt så danne rammen om den danske konges strålende hof – men skæbnen ville det anderledes: Allerede i 1746 døde Christian 6., og da

Hirschholm var tillagt dronning Sophie Magdalene på livstid, gik det ikke i arv til den nye konge, Frederik 5. Hirschholm Slot blev i stedet rammen om enkedronningens stilfærdige sommerophold frem til hendes død i 1770.

Da Hirschholm Slot i 1770 igen kunne tages i brug af landets konge, var det Christian 7., der sad på tronen. Det var i Struensees regeringstid, hvor det store hof var erstattet af en lille kreds af foretrukne, der levede ganske uformelt sammen med kongeparret, den sindssyge Christian 7. og hans unge dronning Caroline Mathilde. At Struensee og dronningen havde et kærlighedsforhold var en slet skjult hemmelighed, og det var på Hirschholm Slot, at deres fælles barn kom til verden. Fra 6. juni til 30. november 1771 var Hirschholm Slot rammen om kongefamiliens liv, men det blev sidste gang, kongehuset brugte slottet. Herefter stod det ubrugt hen, efterhånden tømt for det meste af det kostbare inventar. Forfaldet bredte sig snart, og i 1810 besluttede landets nye konge, Frederik 6., at det skulle rives ned.

## Slotshaven

Omkring det pragtfulde Hirschholm Slot var der naturligvis anlagt en kongelig lysthave. I begyndelsen af 1720'erne skabtes de hovedtræk i slotshaven, som vi kender i dag. Havearkitekten J. C. Krieger fik ordre til at bringe haven i "god symmetri", og flere hundrede soldater blev udkommanderet til at gennemføre et stort gravearbejde, der resulterede i skarpt afgrænsede rektangulære øer omgivet af søer i rette vinkler.

I første omgang omfattede det egentlige haveanlæg kun de to øer, "Slotsøen" og "Haveøen", men fra Christian 6.'s tronbestigelse i 1730 blev haven udvidet, indtil den i 1744 strakte sig over hele det

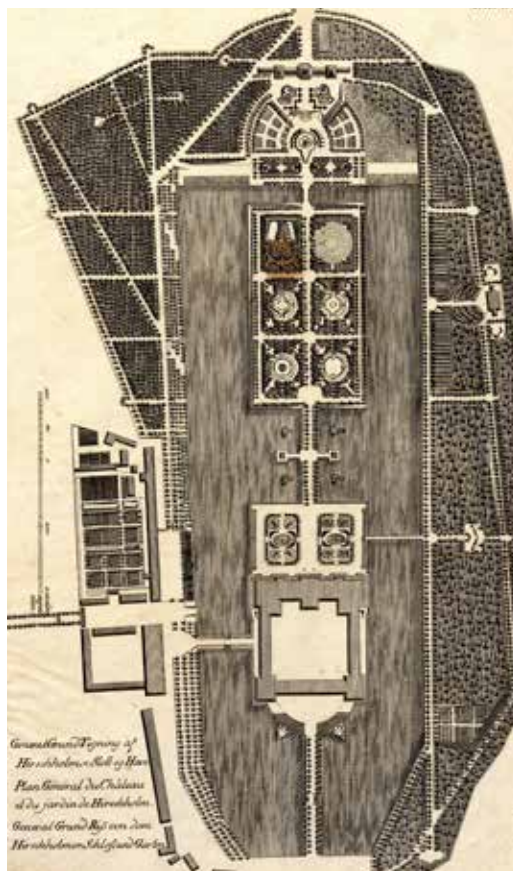


*Hirschholm Slot set fra sydøst. I forgrunden Folehavevej. Det er hovedbygningens facade mod haven, der ses. Gouache af Thomas Briand de Crevecoeur, 1745.*

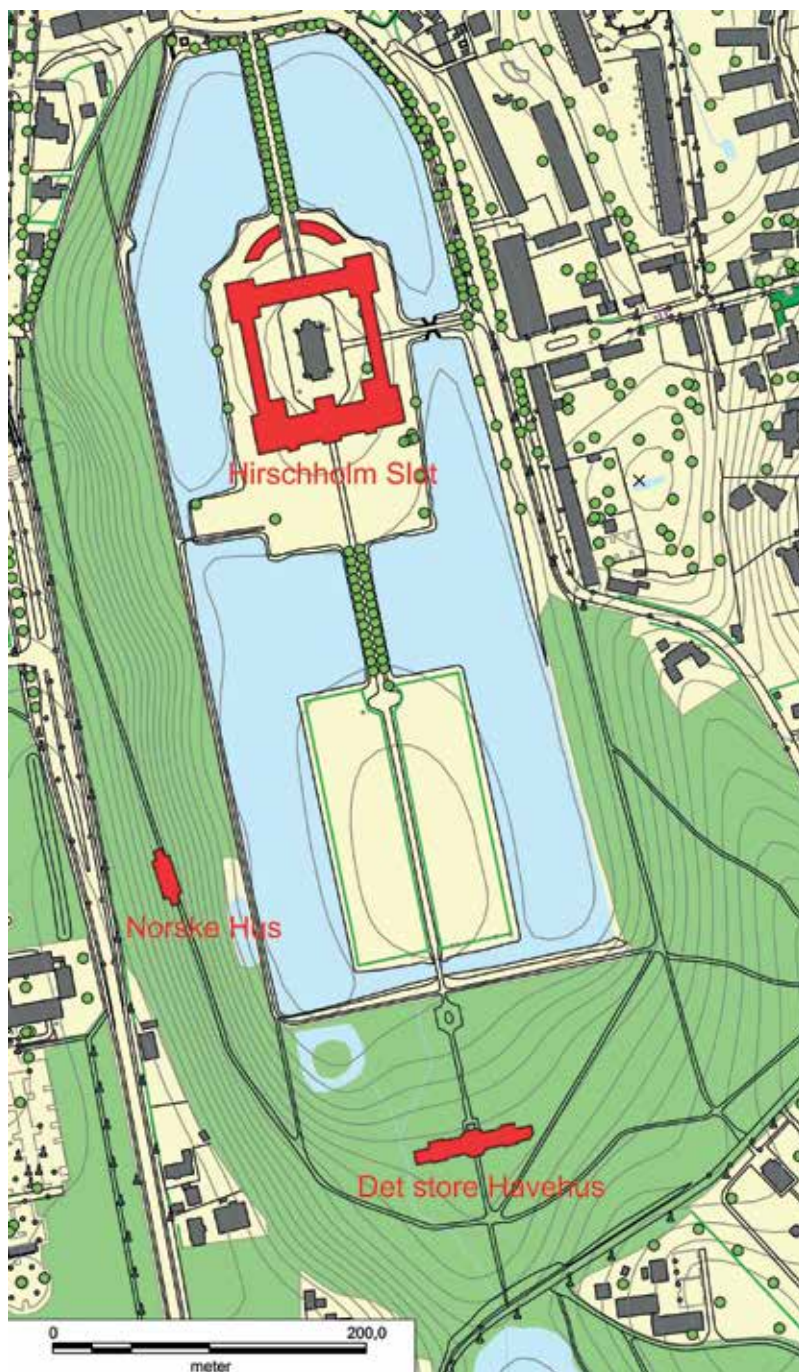
nuværende parkområde. Haveanlægget kom efterhånden til at omfatte et stort antal springvand, skulpturer, anlæg og lysthuse.

Alt i haven, bede, buskadsler, alleer, springvand og skulpturer underordnede sig den stramme grundplan – haven var mere anlagt for at imponere, end for at byde på naturoplevelser. En kilde fra 1754 (Samlinger til Hirschholm Amts Beskrivelse, se "læs mere") beretter:

*"... Man må tilstå, at kunsten har gjort mere til dens [havens] nuværende skønhed end naturen, hvorudover man har og har måttet anvende så meget større bekostninger på at bringe de herligheder til veje, som nu med forundring derudi kan skues. Haven er meget stor og vidtløftig, indbefatter mange skønne springvand, har en stor kaskade, som med overflødig vand er forsynet, mange herlige billeder [skulpturer] og vaser, tvende grotter, som midt i søen er anlagte, adskillige bosquets, hvorudi blandt andet findes en labyrint, et teater, og andre fornøjelige indretninger. Den har fortræffelige spadseregange, og besidder med et*



*Oversigt over Hirschholm Slot og slotshave (syd er opad). Det store Havehus er markeret øverst. Kobberstik i værket Den danske Vitruvius, 1749.*



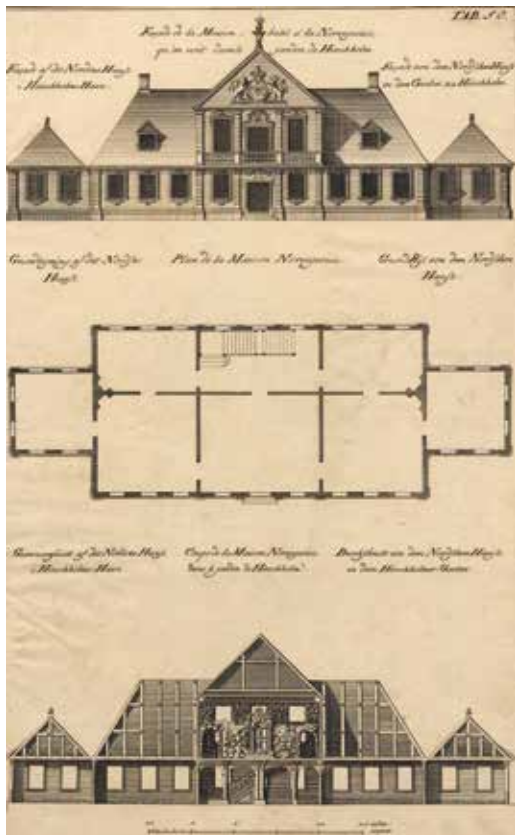
Et nutidigt kort over Slotshaven i Hørsholm med indsatte markeringer af Hirschholm Slot og lysthusene Det norske Hus og Det store Havehus. Indeholder data fra Styrelsen for Dataforsyning og Effektivisering, kort 10, vektor, september 2016.

ord, alt hvad der kan gøre en have lystig, smuk, angenem og fornøjelig”.

### Kongelige lysthuse i 1700-tallet

Det var altså kunsten og ikke naturen, der herskede i slotshaven i Hørsholm. Men samtidig var en ny mode ved at vinde frem inden for både kongelige og adelige haveanlæg. Man begyndte at sværme for "det naturlige". Ved Versailles lod den franske konge opføre flere mindre havepalæer, og det samme gjorde kongen af Preussen ved Sanssouci i Potsdam – og andre europæiske fyrster fulgte efter. Arkitektonisk var der tale om mere lette bygninger end hovedslottene, og stilen var mere eksperimenterende, bl.a. kom den "kinesiske stil" på mode. De små lystslotte indbød til en mere naturlig og uformel levevis, end det var muligt på de store slotte – selv om man på ingen måde gav afkald på sin komfort. Denne mode inspirerede også Christian 6. og dronning Sophie Magdalene, der fik opført adskillige små og store lystslotte, -huse og pavilloner. Nogle af de mest markante var (i kronologisk rækkefølge):

*Det norske Hus ved Hirschholm:* Det første af disse lysthuse var Det norske Hus, opført mellem 1733 og 1736 i den vestlige udkant af slotshaven i Hørsholm. Beliggenheden af det forsvundne lysthus er i dag markeret med et skilt – ikke langt fra Fuglsanghus på Gl. Hovedgade 2. Det norske Hus levede op til sit navn, da det var opført af tømmer og i norsk stil. Kongeparret var i 1733 på en såkaldt kroningsrejse i Norge. Den gang var Norge en del af den danske konges riger og lande, og det var vigtigt, at nordmændene fik lejlighed til at se deres nye kongepar – og at kongeparret fik lejlighed til at se landet og møde deres norske undersåtter. Tilsyneladende blev både kongen og dronningen betaget



Det norske Hus gengivet i *Den danske Vitruvius*, 1749. Øverst facaden mod slotshaven, i midten grundplanen af husets underetage, nederst et snit, hvor man kan se det indre af huset.

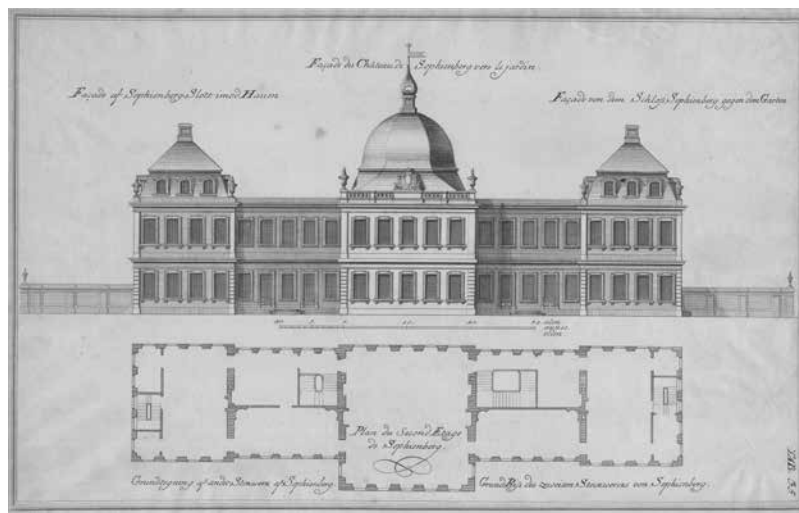
af den vilde norske natur, af befolkningen og den norske byggeskik. Arkitekten Lauritz de Thurah fik straks efter kongeparrets hjemkomst ordre til at opføre en bygning i slotshaven i Hørsholm, der i store træk skulle være en kopi af en stor embedsbolig, de kongelige havde set i byen Frederikshald (nu Halden). I sit indre levede Det norske Hus op til forbilledet, mens dets ydre blev hvidkalket og fik tegltag – sikkert for ikke at stikke for meget af i forhold til det nærliggende hovedslot. Bygningen var indrettet med både opholds- og soverum, med



Det norske Hus. Oliemaleri, signeret J. Rach og H. H. Eegberg 1750. Nationalmuseet.

køkken og med plads til gæster og tjenestefolk. Det var altså et fuldt udstyret palæ, der kunne danne rammen om ophold over flere dage – og sådan blev det også anvendt. Omkring Det norske Hus blev plantet forskellige nåletræer, naturligvis hentet i Norge.

*Eremitagen i Dyrehaven:* I Jægersborg Dyrehave fik Christian 5. i slutningen af 1600-tallet opført Hubertushuset, en pavillon som kongen brugte i forbindelse med parforcejagterne. I 1734 besluttede Christian 6., at der skulle opføres et helt nyt jagtslot på stedet, udformet af Lauritz de Thurah, og opført i 1734 – 36. Slottet var tænkt som rammen omkring de kongelige tafler, der blev afholdt i forbindelse med parforcejagterne. Slottet blev forsynet med den berømte "taffelmaskine" – et bord, der kunne dækkes og anrettes i slottets underetage, og så hejses op til de kongelige i selve taffelsalen på etagen over. Dermed kunne det kongelige selskab spise "en erimitage" – i ensomhed, eller rettere med et begrænset tjenerskab. Slottet var tæt på at



Sophienberg Slot gengivet i Den danske Vitruvius, 1749.

blive revet ned i 1790'erne, men undgik sin skæbne og er i dag ført tilbage til sin oprindelige skikkelse.

*Sophienberg Slot ved Rungsted:* I 1742 iværksatte Christian 6. og dronning Sophie Magdalene endnu et byggeprojekt. Det var Sophienberg Slot ved Øresund, lidt nord for Rungsted fiskerleje. Det er det eneste af de kongelige slotsbyggerier på Hørsholmegnen, der stadig eksisterer – om end i kraftig ændret skikkelse. Byggeriet af Sophienberg Slot foregik under ledelse af Nicolai Eigtved, og slottet stod klar til indflytning i 1744. Imidlertid fortrød kongeparret, at de i første omgang havde besluttet sig for et relativt beskedent bygningsværk i én etage med mansardtag. Derfor gik en omfattende udvidelse straks i gang, og i 1746 stod Sophienberg Slot færdigt, som kongeparret havde tænkt sig. Sophienberg var et fuldt udstyret slot, selvom det primært var tænkt som et udflugtsmål, de kongelige kunne bruge, når de havde lyst til lidt adspredelse og til at nyde udsigten over Øresund.

*Det kinesiske Hus ved Frederiksborg Slot:* Det var også Nicolai Eigtved, der var arkitekt på dette lyst-

hus, der blev opført i 1745 i haven ved Frederiksborg Slot. Bygningen blev revet ned allerede i 1769, og der eksisterer ikke mange oplysninger om det. Facaden er gengivet i arkitekturværket Den danske Vitruvius fra 1749. Med nutidige øjne ser bygningen ikke specielt kinesisk ud, men vi ved, at det var rammen om en stor mængde inventar og pyntegenstande, som dronning Sophie Magdalene havde indkøbt fra Kina.

### Det store Havehus ved Hirschholm Slot

Den beskrivelse af slotshaven i Hørsholm, der er citeret tidligere, fortsætter:

*"På den nederste ende af haven, lige for slottet, har hendes majestæt dronningen i de tvende åringer 1745 og 1746 ladet opføre et ganske nyt palads, eller havehus, hvis afbildning ses. I denne nye bygning er adskillige prægtige møblerede værelser, så mange og så rummelige, at hendes majestæt med al bekvemmelighed herudi kan tage natteleje [overnatte] og have alle nødvendige betientere [tjenestefolk] ved hånden. Midt i bygningen er en kuppel eller stor sal indrettet, hvis vægge fra oven til nedden med lakeret panel er forsynet, hvorpå lassiner [ukendt betydning, antageligt udsmykkede felter] med forgyldte kapitæler og skaftgesimser er anbehængte, samt til hver side af indgangsdørene forzirede rammer med spejlglass udi, og over kaminerne såvel som dørene findes den kongelige familie samt og jagt- og schæfferstykker [malerier] opsat. Til begge sider af denne sal imod slottet [vender mod Hirschholm Slot] findes 6 kongelige gemakker, alle ziirligen lakerede og forgyldte, samt med dejlig betræk forset [forsynet]. Bagen fra ned til den side mod skydebanen er indrettet et orangeri, hvortil og aparte indgang fra de kongelige værelser findes. Oven over dette*



*Det store Havehus set fra syd. Oliemaleri af Joh. Rach, 1748. Nationalmuseet.*

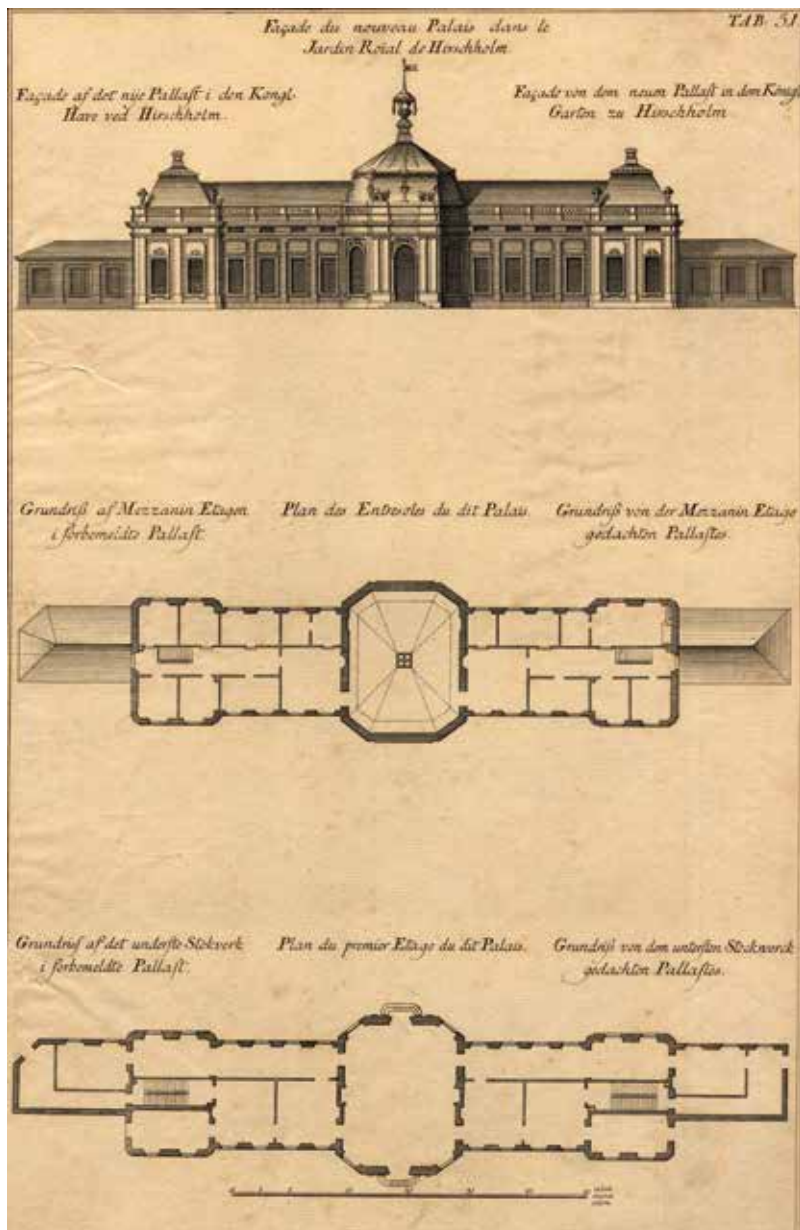
hus er til hver side af kuplen en mezzaninetage, hvorudi tvende spisesale er indrettet. For hver ende af denne bygning er en liden pavillon til rose [hoffolkenes spisesstue] og forgemak, som dog om vinteren til hjælp med orangeriet bruges. Uden for haven er et køkken til brug ved denne bygning indrettet".

Nu er vi kommet til emnet for denne beretning – nemlig "Det store Havehus", der blev opført i den sydligste del af slotshaven i 1745 – 46. Det er det sted, der i dag ligger som en græsplæne, og i hvis centrum, der står en obelisk som monument over det forsvundne Hirschholm Slot. Vi vil bruge betegnelsen Det store Havehus i det følgende, selv om bygningen har været omtalt med flere andre navne: På nogle af de samtidige kobberstik kaldes lysthu-

set "Orangeriet ved Hirschholm Slot" – hvilket nok skyldes, at en del af bygningen om vinteren blev anvendt til opbevaring af citrus- og andre sydlandske træer og planter. Undertiden blev bygningen også kaldt "Operahuset", da dens store sal var velegnet som koncert- og teatersal, noget vi skal vende tilbage til. Og endelig er navnet "Det kinesiske Lysthus" også brugt – antagelig på grund af den specielle tagkonstruktion.

I 1744 var byggerierne på Hirschholm Slot endelig afsluttet, men der blev arbejdet videre med haven i nogle år. Det var arkitekten Nicolai Eigtved, der havde ansvaret for haven, og han tilføjede en række detaljer som grotter, svømmende lysthuse, skulpturer og ikke mindst en mængde springvand, så antallet af disse kom op på i alt 48. Skråningen





Det store Havehus gengivet i Den danske Vitruvius, 1749. Øverst facaden set fra nord (vendende mod Hirschholm Slot), i midten grundplan af mezzaninetagen, nederst grundplan og underetagen, der rummede de kongelige gemakker.

imod havens sydende bearbejdedes, så den fik form som et amfiteater, med bede og en "vandkaskade" – et kunstigt vandfald, hvor vandet for oven strømmede ud af gabet på en vældig skulptur, forestillende en flodhest.

Det var på højdedraget over dette anlæg, at Det store Havehus blev opført som den sidste store bygning i slotshaven. Ud over lysten til endnu et palæ, kan man gætte på, at kongeparret har været motiveret af et ønske om at afslutte det store haveanlæg mod syd med en bygning, der lå lige i havens midterakse. Desværre har vi ikke mange oplysninger om selve opførelsen af Det store Havehus. Der eksisterer meget få stykker papir vedrørende bygningsarbejdet, hvilket har givet anledning til en diskussion af, hvem arkitekten var. Der er dog næppe tvivl om, at det ikke var arkitekten på hovedslotet, Lauritz de Thurah, der udformede havehuset – det har i stedet været hans konkurrent Nicolai Eigtved. For det første er der klare lighedspunkter mellem Det store Havehus og Sophienberg Slot, som man med sikkerhed ved, at Eigtved stod bag. For det andet findes der et par skitser fra Eigtveds hånd af den indvendige udsmykning af huset, og for det tredje blev bygningen betragtet som en del af haveanlægget, som Eigtved havde ansvaret for på dette tidspunkt.

## Udformningen og indretningen

På det lille maleri, der er udgangspunktet for denne beretning, kan man se, at Det store Havehus var hvidt, ligesom Hirschholm Slot. Farven på taget kan ikke rigtig ses, men meget tyder på, at taget på havehuset havde grønne tagsten og ikke sorte som Hirschholm Slot. Dette blev klart, da en gruppe skolebørn i 2009 henvendte sig til museet, fordi de havde fundet skår af grønglaserede sten i den syd-

lige del af slotshaven. Stenene var kommet frem i forbindelse med et gravearbejde, som det lokale skovvæsen var i gang med. Efter aftale med museet gennemførte Hørsholm Arkæologiske Forening området, hvor de fandt en mængde grønglaserede "bæverhaleteglsten". Det er en middelalderlig tagstensform, men den blev brugt langt op i tiden. Efter mængden af dømmen, og spredningen i området, har grønne teglsten udgjort en væsentlig del af huset tag.

Som den lidt snirklede tekst ovenfor beskriver, var centrum for Det store Havehus en højloftet (mere end 6 meter til loftet) ottekantet kuppelsal med store glas- og spejlpartier, der gjorde salen til et luftigt og festligt rum. Set udefra dominerede den høje kuppel over salen hele bygningen. I samtiden var kuplen og ikke mindst dens iøjenfaldende tagkonstruktion moderne og blev beskrevet som "kinesisk". I samtiden var "kineserier" kommet på mode, og store mængder porcelæn, silke og andre kinesiske varer blev importeret af kongehuset og landets overklasse.

På hver side af kuppelsalen var i stueplan de fornemte udstyrede kongelige gemakker placeret, til venstre for salen, set fra bygningens front mod Hirschholm Slot, lå kongens audiens- og sovegemak, til højre dronningens tilsvarende rum. Sidefløjene blev brugt til overnattende gæster og til orangeri i vintermånederne. Sidefløjene var i to etager, således at der på øverste lave etage (kaldet mezzaninetagen) var plads til to spisesale og værelser til overnattende tjenestefolk. De mandlige tjenestefolk boede over kongens gemakker, de kvindelige over dronningens. Havehusets køkken var placeret i en bygning for sig, og er ikke nærmere beskrevet i kilderne. Ej heller er der nogen nærmere beskrivelse af det fasanhus og den skydebane, der lå mel-



lem Det store Havehus og Springdammen syd for slotshaven.

Hvad angår møbleringen og inventaret i Det store Havehus, er vi godt informeret. Der findes nemlig et såkaldt inventarregnskab fra 1747. Det drejer sig om en liste for hvert eneste rum, der opregner møbler, udsmykning, kunstværker og andet løsøre. I princippet er der tale om fuldstændige lister, men man skal dog tage det forbehold, at en del møbler på et kongeligt slot dengang ikke havde en permanent placering – de blev flyttet fra sted til sted efter behov. For eksempel var der ikke deciderede spise-stuer, både spiseborde og –stole blev fra dag til dag bragt til det lokale, som passede til lejligheden, ligesom duge, servietter, service osv. blev hentet fra særlige magasiner til hvert måltid.

Det vil føre for vidt at gennemgå alle rum i Det store Havehus, men for at give indtryk af indretningen skal nogle af de vigtigste rum omtales:

*Den store sal:* Væggene var beklædt med pane-

*Et eksempel på rokokointeriør kan opleves i dag på Amalienborg. Her ses en rekonstruktion af Christian 7.'s taffel på hans fødselsdag den 29. januar 1770. Krog: 149.*

ler i grå- og hvidlakeret lindetræ, der var inddelt med forgyldte udsmykninger og søjler. Der var ruder i de dobbelte døre, som svarede til de fire vinduesfag. Mellem vinduer og døre var der høje spejle med forgyldte rammer og dekorationer. Under spejlene var der udsmykkede konsolborde, og på langvæggene var der kaminer. Foran kaminerne var der skærme med blomstermalerier, og oven over dem hang portrætter af kongefamiliens medlemmer og dronningens slægtninge af huset Brandenburg-Kulmbach. Der var også malerier med jagt- og skovscener. I inventarregnskabet er nævnt 12 stole med blomstret betræk, mens øvrige møbler blev hentet efter behov. Rummets karakter, den lette indretning og de lyse farver peger i samme retning som hele bygningens karakter: Man var på vej væk fra den tunge senbarok, med de kraftige og mørke farver, der prægede Hirschholm Slot – og på vej over i den franske rokoko, der var ved at komme på mode.

*Kongens audiensgemak:* Lå som nævnt til venstre for den store sal. Rummet var farvestrålende, idet væggene var malet i forskellige kulører. Det var et stort spejl med konsolbord med marmorplade under. På væggen hang et maleri af en tysk prinsesse af huset Anspach. Af faste møbler var der kun seks stole, der havde grønt damaskbetræk. Gardinerne var af hvidt kattun, og indenunder var der monteret rullegardiner, også hvide. Rullegardiner blev ikke brugt på selve Hirschholm Slot, hvor der i stedet blev anvendt flere lag af gardiner i tungt stof. Rummet kunne opvarmes af en hvid dresdnerovn.

*Dronningens audiensgemak:* Lå til højre for den store sal. Selve rummet var et spejlbillede af kongens audiensgemak, men farvevalget var anderledes: Tapetet sad på rammer og kunne tages af, det var af taft i et gult og hvidt mønster. De seks stole i rummet var betrukket med tilsvarende stof. Der var

et spejl med et konsolbord på forgyldt fod. På væggen hang et maleri af enkedronning Sophie Dorothea af Preussen. I en niche stod en grøn dresdnerovn. Gardinerne var af hvidt kattun, men der var også opsat grønne rullegardiner.

*Dronningens sovegemak:* Lå bag audiensgemaket og havde et mere omfattende inventar end bygningens andre rum. Rummet stod åbenbart permanent fuldt møbleret og var tilsyneladende indrettet til kongeparrets fælles brug. I hvert fald var der to ens franske senge i rummet, der begge var udstyret med blå damask omhæng, kapper mv. Omhængene var udstyret med tresser i sølv- og guldråd, mens sengehimlene var af sort- og hvidmønstreret silke. Der var hvide kattunggardiner over grønne rullegardiner. I rummet stod fire stole med samme betræk som sengene – det nævnes, at de tidligere havde haft grønt betræk og havde været brugt i konseilgemaket på Hirschholm Slot. Af møbler var der i øvrigt et lille fransk spejl på piller samt dronningens toiletbord med omhæng i blå damask og blomstret silke. På bordet stod et lille spejl med lakeret ramme samt dronningens omfattende "toilette", bestående af en kande på fod med tilhørende vaskefad, forskellige børster, en stor mængde lake-rede æsker og dåser (indholdet er ikke nævnt), samt klokken til betjeningen. På dette bord stod også dronningens skrivetøj – blækhorn, sandbørste mv. Desuden var der to små sortlakerede borde. Eneste maleri var et portræt, der noteres som "menes at være af en prinsesse af Braunschweig". Rummet kunne varmes op af en hvid dresdnerovn.

## **Enkedronning Sophie Magdalenes brug af Det store Havehus**

Christian 6. døde på Hirschholm Slot d. 6. august 1746. Som nævnt var det samme år, som Det store

Havehus stod færdigt og kunne tages i brug. Da vi ikke kender datoen for havehusets færdiggørelse, ved vi reelt ikke, om kongen nogensinde kom til at bruge det, selv om senere beretninger tyder på det. I Pontoppidans Danske Atlas (udgivet mellem 1763 og 1781) er det ligefrem nævnt, at kongen døde i Det store Havehus. Dette er næppe rigtigt, men skyldes snarere en fejlfortolkning af teksten i Den danske Vitruvius, hvor der (lige efter omtalen af Det store Havehus) står om hele Hirschholm Slot og slotshave, at "stedets mærkværdighed" er forøget, fordi kongens død fandt sted her. Det har under alle omstændigheder kun været en kort tid, at kongeparret sammen kunne glæde sig over deres sidste fælles projekt ved Hirschholm Slot.

Som enkedronning fik Sophie Magdalene imidlertid mange somre på Hirschholm Slot. Hvert år, til og med 1769 (hun døde i 1770) rykkede hun til Hørsholm, hvor hun havde sin faste base til hen i oktober eller november. Enkedronningens hof var naturligvis mere beskedent end tidligere, men hun levede standsmæssigt og havde i perioder sine slægtninge og andre gæster på besøg. Hirschholm Slot dannede fortsat rammen om større begivenheder i kongehuset, bl.a. datteren prinsesse Louises bryllup d. 1. oktober 1749. Også barnebarnet, kronprins Christian (senere Christian 7.), besøgte undertiden sin farmor på Hirschholm. De bevarede kilder om enkedronningens hofholdning siger ikke noget specifikt om hendes anvendelse af Det store Havehus, men det er sikkert, at det jævnlige var i brug. Det fremgår nemlig af det inventarregnskab, der blev lavet efter enkedronningens død i 1770, at hun i årenes løb havde skiftet ud i møbleringen, og hun havde fået indrettet "et lille køkken" i forbindelse med sine gemakker. Et tilsvarende køkken havde hun også fået på Hirschholm Slot – begge steder

var der tale om et anretterkøkken, hvor der kunne laves the og andre varme drikke, og hvor mindre måltider kunne tilberedes. Desuden er der i regnskabet nævnt navnene på nogle hofembedsmænd og tjenestefolk, der havde fået tildelt rum i havehuset.

## En ny konge på Hirschholm Slot

I 1770 havde den aldrende enkedronning Sophie Magdalene ikke kræfter til at tage sommerophold i Hørsholm – hun døde d. 27. maj på Christiansborg. Hirschholm Slot tilfaldt nu den regerende konge – den unge Christian 7., der havde siddet på tronen siden 1766. Ved enkedronningens død var Struensee-dramaet allerede ved at udspille sig: Johann Friedrich Struensee havde gjort sin entré ved det danske hof i 1768, hvor han blev ansat som læge i Christian 7.'s følge, da kongen skulle på en længere rejse rundt i Europa. Christian 7. viste tydelige tegn på sindssyge, og man frygtede for, hvordan han ville klare rejsen. Men blandt andet på grund af Struensees håndtering af kongen, blev rejsen en succes, og Struensee fik fast ansættelse ved hjemkomsten. I løbet af de næste par år opnåede Struensee fuldstændig kontrol over kongens person – og dermed over regeringsmagten. Efterhånden knyttede også dronningen, den unge Caroline Mathilde, sig tæt til Struensee: Først blev han hendes støtte i opdragelsen af den svagelige kronprins Frederik, senere blev han hendes fortrolige, og fra 1770 var der tale om et egentligt kærlighedsforhold mellem de to.

Situationen var tilspidset, da hoffet i juni 1771 forlagde residensen til Hirschholm. Oppositionen mod Struensee var voksende, og forholdet mellem ham og dronningen var svært at holde skjult, ikke mindst da dronningen var højgravid med et barn,



Det store Havehus i 1750'erne. Muligvis er det dette kobberstik, der har inspireret til det maleri, der er vist i indledningen til denne artikel. Kobberstik af Johan Herman Thiele, omkring 1750.

som de færreste troede, at kongen kunne være far til. På Hirschholm Slot kunne Struensee holde sine fjender på afstand og bevare sin kontrol over kongen, og her kunne dronningen i fredelige omgivelser føde sit barn. De medbragte hoffolk var en kreds af få udvalgte personer, som dronningen følte sig tryk ved, og som Struensee mente at kunne stole på. Dronningens barn, prinsesse Louise Augusta, blev født d. 7. juli på Hirschholm Slot. Hun blev officielt anerkendt som kongens barn, og barnedåben blev holdt med stor højtidelighed d. 22. juli – på dronningens 20-års fødselsdag. Herefter genoptog hoffet sine sædvanlige adspredelser: Om dagen red eller kørte man ture rundt på egnen, om aftenen spiste man, hørte musik eller spillede kort under uformelle forhold, ofte udendørs i slotsha-

ven eller i havens lysthuse. Det store Havehus kom til at spille en central rolle i det utraditionelle hoffliv.

### Hirschholm – sommeren 1771

I løbet af sommeren blev kongefamiliens og hoffets liv mere og mere uformelt. Normalt blev der mindst en gang om dagen holdt et stort officielt taffel for kongeparret og et antal udvalgte gæster, hvor dusinvis af retter blev serveret af et talrigt tjenerskab. Nu blev taflerne erstattet af relativt beskedne måltider for en begrænset kreds, hvor kun den mest nødvendige betjening var til stede. De store sale på Hirschholm Slot blev kun sjældent brugt, i stedet spiste kongeparret og deres nærmeste ofte i dronningens private gemakker.

Heller ikke den lidt større selskabelighed fandt

sted på selve slottet – her blev Det store Havehus den foretrukne ramme. Kongens ugentlige "cour og appartement" (den officielle modtagelse af udenlandske diplomater og landets egen overklasse) blev kun en enkelt gang holdt i den store riddersal på Hirschholm Slot, herefter fandt disse arrangementer sted i Det store Havehus. Det var en mindre, mere intim, ramme om kongens fremtræden, og måske valgte Struensee løsningen, fordi man bedre kunne dække over kongens tiltagende sindsyge. Gæsterne fik slet ikke lejlighed til at betræde Hirschholm Slot. De fleste kom med vogn fra København, og der var placeret uniformerede vagter, der viste vej uden om slottet, ad Folehavevej forbi Kavalerboligerne, videre langs havens østside – og op til havehuset. Efter at kongen havde modtaget sine gæster, blev der som regel spillet kort ved spilleborde, som blev stillet frem i de officielle rum i havehuset. Også ved andre lejligheder blev der i havehuset afholdt spilleaftener for de kongelige og hoffolkene, som regel afsluttet med en uformel spisning, der blev anrettet som buffet på et af spillebordene.

I løbet af sommeren 1771 blev kuppelsalen i Det store Havehus først og fremmest brugt til det, der egentlig var dens bestemmelse – nemlig som koncert- og teatersal. Christian 7. var begejstret for teater, og overværede i vinterhalvåret flere gange ugentlig forestillingerne i Hofteatret på Christiansborg. Undertiden optrådte han selv, hans debut var rollen som sultan Osromane i Voltaires tragedie *Zaïre* i 1767. Nogenlunde samtidig fik kongen fremstillet et "mobilt teater". Det var et lille fuldt udstyret teater med scene, kulisser, fortæpper og teknisk udstyr – men konstrueret, så det relativt let kunne skilles ad, flyttes og samles igen. Dette teater blev i juni 1771 bragt til Det store Havehus, hvor det blev

stillet op i kuppelsalen. Flere grupper af kunstnere blev installeret i Hørsholm sommeren over, så de kunne være klar til at optræde, når de kongelige ønskede det. Det var naturligvis "Hofviolonerne", Det kongelige Kapel. Men der blev også tilkaldt en trup af franske skuespillere, hvis speciale var lette franske skuespil og syngestykker. Og endelig var der engageret et italiensk operakompagni, der sommeren igennem opførte lette muntre operastykker. Skuespil og musik, opført på det mobile teater i havehusets kuppelsal, blev den vel vigtigste aftenunderholdning i den sagnomspundne "Hirschholm-sommer", der strakte sig langt ind i efteråret 1771.

### **Havehusets endeligt**

Vi har allerede berørt den sørgelige skæbne, der overgik Hirschholm Slot. Også Det store Havehus måtte lade livet, om end afslutningen kom lidt senere og forløb lidt anderledes.

Mens Hirschholm Slots forfald blev fremskyndet af en pilotering, der var helt utilstrækkelig på den sumpede undergrund, havde Det store Havehus ikke helt så store bygningsmæssige problemer. Hofbygmester Harsdorff gennemførte flere bygnings-syn på slottet mellem 1772 og 1785, og selv om han noterede mangler og forfald overalt, var problemerne koncentreret om hovedslottet. Det store Havehus stod i en del år stadig møbleret, selv Christian 7.'s mobile teater blev stående helt til 1780. Huset blev i 1770'erne desuden brugt til midlertidig opbevaring af inventaret fra Det kinesiske Hus ved Frederiksborg Slot efter nedrivningen i 1769.

I 1794 blev slotshaven overdraget skovvæsnet, som inddrog området i den statslige skovplanteskole, der netop var grundlagt i Folehaveskoven. Skovvæsnet fik også rådighed over Det store Havehus,

Fra "rokokofesten" i Hørsholm Slotshave 1903, hvor der blev opført en kulisse med forbillede i Det store Havehus.



som blev brugt som frøhus og til opbevaring af materialer. Huset havde så stor nytteværdi for skovvæsnet, at der o. 1800 blev bekostet en istandsættelse af taget. Vi har en beskrivelse af Det store Havehus fra denne periode, idet den unge skribent Lauritz Engelstoft i juni 1797 besøgte det forfaldne Hirschholm Slot og bagefter gik en tur i den tilgroede slotshave:

*"Vi gik nu ind i haven, som er temmelig stor, men overmåde forfalden. Søen, som er næsten tilvokset, indtager en lille del af den. Langt nede i haven, lige for slottet står et stort lysthus, som i midten har en stor rund sal med vinduer til begge sider, men som nu står øde og tom. Christian 6. opholdt sig ofte her nede i flere dage. I anden etage er værelser for domestikker (tjenestefolk). I dette lysthus er og i hoffets glimrende alder opera bleven opført. Genlyden er i det ganske fortræffelig, så det har været vel skikket til musik."*

Da man i de hårde krigsår o. 1810 var ved at planlægge nedrivningen af det forfaldne Hirsch-

holm Slot, kom Det store Havehus i søgelyset. Slotskapellet på Hirschholm Slot havde siden 1790 fungeret som sognekirke, og rev man slottet ned, mistede Hørsholm sin kirke. Men staten var i den klemme, at der stort set ikke var offentlige midler til rådighed til mulige løsninger på problemet. Man overvejede to muligheder: Enten kunne man lade slotskapellet blive stående, når resten af slottet blev revet ned. Eller også kunne man indrette Det store Havehus til kirke. Valgte man den sidste løsning, kunne man simpelthen flytte inventaret fra slotskapellet til havehuset og på den måde skaffe en "erstatningskirke" for små midler. Men da man tog fat på at afprøve ideen, viste det sig, at kun altret og prædikestolen kunne genbruges, resten af inventaret kunne ikke passe ind i bygningen, hvorfor nyt måtte anskaffes, hvad der ville være særdeles bekosteligt. Derfor blev ideen med at gøre havehuset til kirke opgivet, og man forsøgte at bevare det hjørne af slottet, hvor slotskapellet lå. Det forfaldne slotskapel holdt dog kun nogle få år, i 1819 måtte

også det rives ned, og arbejdet med at opføre den nuværende kirke gik i gang.

På det tidspunkt stod Det store Havehus stadig på sin plads, men skovvæsnet var ved at opgive vedligeholdelsen af den efterhånden stærkt forfaldne bygning. Det sidste inventar blev solgt på auktion, ligesom der blev holdt en slags auktion over selve bygningen: Den, der bød højest på bygningsmaterialerne kunne overtage dem – mod at gennemføre nedrivningen og rydningen af grunden. Nedrivningen blev gennemført o. 1820.

### Det store Havehus genopstår i 1903

I 1890'erne vågnede den lokale interesse for slotshaven og dens historie, og der blev arbejdet på at få haven ryddet og plejet, så man kunne ane hovedtrækkene i det gamle barokanlæg. Der blev et par gange afholdt folkefester i slotshaven, hvorfra overskuddet gik til dette formål. I 1903 blev der afholdt en stor "rokokofest" i havens sydlige del "til fordel for vedligeholdelse og delvis restaurering af slotsparken". Festen havde et stærkt historisk islæt, og en samtidig beskrivelse fortæller, at der blev opført "en kunstnerisk gengivelse af det gamle Hørsholm Slots pavilloner" – efter billedet at dømme en temmelig nøjagtig udført kulisser, der forestillede Det store Havehus. Kulissen blev fjernet efter festen, men blev heldigvis fotograferet undervejs. Festen blev så stor en succes, at der kunne oprettes en fond til havens istandsættelse.

Kulissen blev rejst neden for det sted, hvor havehuset i sin tid havde stået, på den nuværende springvandsplads. På den oprindelige plads stod nemlig en gruppe store træer, men da disse væltede under en storm i 1931, blev grunden ryddet og markeret med en åben græsplæne. Året efter blev der midt på plænen rejst en obelisk til minde om



dronning Sophie Magdalene og det forsvundne Hirschholm Slot.

### Læs mere

Lisbet Hein har i Hørsholm Egnsmuseums årbøger skrevet tre artikler, hvor Det store Havehus omtales. Her fremgår det også, hvilke kilder i Rigsarkivet og andre steder, der er grundlaget for artiklerne. I årbogen fra 1993 er artiklen "Monumenterne i Hørsholm Slotshave", i årbogen 1999 artiklen "Hirschholm Slot 1772-1810 – slottet, der døde af skam?" og i årbogen 2000 artiklen "Christian VII's taffel på Hirschholm Slot."

Hirschholm Slots bygningshistorie er gennemgået i H. C. Rosteds bog fra 1963: "Hirschholm Slot".

*På dette sted lå Det store Havehus mellem opførelsen i 1746 og nedrivningen omkring 1820. I 1933 blev der rejst en obelisk til minde om dronning Sophie Magdalene og det forsvundne Hirschholm Slot.*



Kunsthistorikeren Christian Ellings bog fra 1945 "Hofkronik" fortæller om den kunstneriske udsmykning og om musik- og teaterunderholdning ved hoffet o. 1771.

I Museum Nordsjællands arkæologiske arkiv findes beretning og lister over fundene fra Hørsholm Arkæologiske Forenings undersøgelse.

Krog, O.V. m. fl. 1991: *A King's Feast. The Goldsmith's Art and Royal Banqueting in the 18th Century*. The Danish Royal Silver Room.

Lauritz Engeltofts beretning om blandt andet besøget i Hørsholm i 1797 er trykt som årbog 1961 for Frederiksborg Amts Historiske Samfund.

Den nævnte kilde fra 1754 er "Samlinger til Hirschholm Amts Beskrivelse", udgivet i 1966 af Birkerød Egnshistorisk Studiekulub. Efter originalt manuskript på Det kgl. Bibliotek, Håndskriftsamlingen, Kall. Fol. 48, II.